

**PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR
REGIONÁLIS POLITIKA ÉS GAZDASÁGTAN
DOKTORI ISKOLA**

ISKOLAVEZETŐ: DR. VARGA ATTILA

**ENDOGEN FEJLESZTÉSI STRATÉGIA ÉS
MÓDSZERE**

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

**Készítette:
Pásztai-Tóth Erzsébet**

Témavezető: Dr. habil. Faragó László PhD.

Pécs, 2017

1. MOTIVÁCIÓ ÉS CÉLKITŰZÉSEK	1
2. A TELEPÜLÉSFEJLESZTÉS HELYZETE ÉS LEHETŐSÉGEI..	24
3. AZ ENDOGÉN FEJLESZTÉS MÓDSZERE	35
4.. AZ ÚJ ÉS ÚJSZERŰ KUTATÁSI EREDMÉNYEK	41
5. TÉZISEK.....	45
6. BEFEJEZŐ GONDOLATOK.....	51
7. PUBLIKÁCIÓK	54
8. KONFERENCIA ELŐADÁSOK.....	55

1. MOTIVÁCIÓ ÉS CÉLKITŰZÉSEK

Az évek óta fennálló kedvezőtlen társadalmi-gazdasági folyamatok a településeket egyre kilátástalanabb helyzetbe hozták. **A helyi gazdaság, a jövedelmek, a foglalkoztatás és ezzel az életminőség mutatói csekély kivételtől eltekintve romlanak, s emellett a térszerkezeti egységek közötti differenciálódás növekszik.** Számos tudományos elemzés, újszerű elméleti megközelítés mutat a fejlődést jelentő megoldás irányába, de a társadalmi-gazdasági erőforrások hazai érdekek szerinti integrálására irányuló módszerek alkalmazására még nem került sor.

A települések és a településeket magukba foglaló régiók egymásrataltsága alapvető, mégis az alulról szerveződő fejlesztési stratégia a „képzelt régiónál megmerevedett” és a régiókat alkotó valós települések szintjén mozgósítható erőforrások, társadalmi alkotóerők és a helyi érdekek ösztönző hatásai kihasználatlanok maradtak.

A települési szintű beavatkozáshoz sem megfelelő szabályozás, sem elfogadott, vagy kialakult módszer nem áll rendelkezésre, a közép szintre

alapozott területfejlesztés pedig évtizedek óta sikertelen a versenyképesség növelésében. A település a helyi erőforrásokra épülő, alulról szerveződő stratégiák megvalósításához megfelelő szintként szolgálhat, amire a térségi stratégiák stabilan épülhetnek, csak meg kell találni a közös jellemzőket és a kölcsönös motivációs érdekeket.

A gazdaságfejlesztési céllal elkészített településfejlesztési tervek lehetőséget kínálnak arra, hogy – érdekezésségük alapján – települési és térségi szinten egyaránt együttműködést ösztönző, közös fejlesztési célokat találjanak. Ez a lehetőség késztetett arra, hogy **a jelenlegi peremfeltételek mellett, kutatási eredményekre épülő, elsősorban helyi erőforrásokra alapozott, a gyakorlatban alkalmazható Endogén Fejlesztési Stratégia és Módszere (EFS-M) kidolgozására vállalkozzam.**

Az alapprobléma és a megoldására irányuló kutatások

Az alapprobléma: *Az önkormányzatok és a társadalom tagjai a településeken közvetlenül szembesülnek a – társadalmi-gazdasági – nehézségekkel, legtöbbjük mégsem használja ki a rendelkezésére álló helyi lehetőségeket. Ha valóban jellemző e nagyfokú passzivitás és érdektelenség, milyen megoldást lehet a települések¹ számára ajánlani?*

Az alapprobléma mértékét, valamint a megoldáshoz szükséges tényezők eddigi szerepét, hatékonyságát, hazai körülmények között való alkalmazhatóságukat kutatások keretében szándékozom értékelni, amelyek az adott témának megfelelően különböző típusú megközelítést igényelnek.

¹ A település itt alkalmazott fogalmát lásd a Disszertáció 1.4. fejezetében.

- a.) **Empirikus kutatás** a települések településfejlesztési gyakorlatának feltárására irányul, amely a települések településfejlesztési tevékenységének (tervezési, megvalósítási fázis) részleteit vizsgálja.
- b.) **Azon összefüggések vizsgálata, melyek szerint egyes releváns tényezők, pl. Külföldi Működő Tőke, (KMT), telephelyválasztás, kedvezményezetté nyilvánítás, tervellátottság, stb. milyen hatással voltak a település alapproblémáját reprezentáló jellemzőkre: úgymint a foglalkoztatottság, a jövedelmek és a vállalkozói aktivitás. Melyek a vizsgált 2002-2010 (2011) időszak tapasztalatai, s ezek mennyiben hasznosíthatók a jövőben az alapprobléma megoldásában. A vállalkozói aktivitás pedig mennyiben áll összefüggésben a KMT-vel, valamint a külföldi érdekeltségű vállalkozások (KülVáll) beágyazódásával, a munkahelyteremtéssel, a keresetekkel és a gazdasági növekedéssel.**
- c.) **Külföldi és hazai településfejlesztési és gazdaságfejlesztési irányelvek, útmutatók, gyakorlati alkalmazásuk és referenciáik összehasonlító elemzése.** A cél annak feltárása, hogy vannak-e hazánk sajátosságainak megfelelő és egyúttal hazai keretek között alkalmazható településfejlesztési, illetve települések gazdaságfejlesztésére irányuló módszerek, tapasztalatok.

Az EFS-M kialakítása a kutatások és a tapasztalatok eredménye, amely sok tekintetben újszerű az eddig – különösen a hazai településfejlesztésben – ismert alapelvekhez és módszerekhez viszonyítva. Az EFS integrálja az endogén településfejlesztés eredményességéhez szükséges módokat, a Módszer ennek alapján végig vezeti az alkalmazót a tervezéstől – az eddig elhanyagolt, ám az eredményességet biztosító – megvalósítás fázisáig.

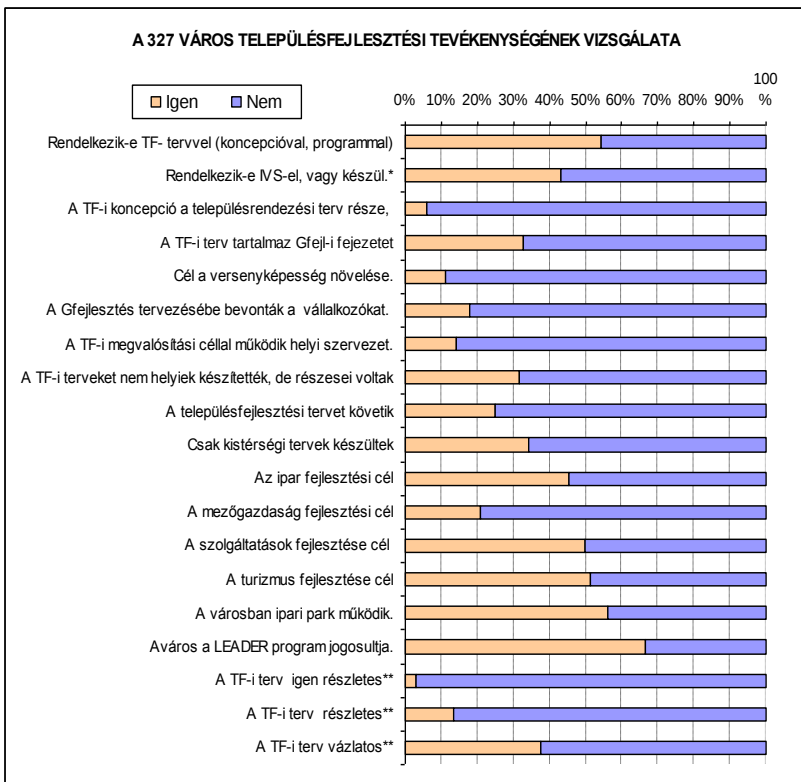
Kutatási program

A legtöbb település társadalmát az életszínvonal, azaz a foglalkoztatás és a jövedelmek, valamint az életminőség szintje, vagyis a település versenyképessége fejlesztésének lehetőségei foglalkoztatják. Ennek megfelelően a kutatásokat és az értékelést is e szempontok vezérelték a fenti kutatási egységek vizsgálatánál.

a.) A városok településfejlesztési gyakorlatának vizsgálata – Empirikus kutatás (Doktori Értekezés (DÉ) 2.2.1. fejezet)

A települések fejlesztésével kapcsolatos tervek nagy része az interneten megtalálható, így a 327 magyar város településfejlesztését érintő terveinek áttekintése és elemzése mellett döntöttem. Ez ugyan hosszadalmas, de biztosítja az **egységes szemlélet és azonos elbírálási szempontok** alkalmazását. Mind a 3154 település terveinek vizsgálata meghaladná egy Disszertáció kereteit, ezért **a városok vizsgálati eredményeiből következtetek a falvak helyzetére, azt feltételezve, hogy ott hasonló szintű a településfejlesztési tevékenység ellátása, mint a városokban.** A főváros fejlesztési és forrásképzési lehetőségei, versenyképességi mutatói, s azok trendjei jelentősen eltérnek a többi település vizsgált alapproblémáitól, így ebből a vizsgálatból kihagytam a főváros paramétereinek elemzését. A további kutatásoknál azonban szerepelni fognak Budapest értékei is.

1. (3). ábra: A 327 város internetes vizsgálatának eredménye

Forrás: Saját kutatási eredmények alapján, saját szerkesztés.

A 327 város településfejlesztést célzó tevékenységének értékelése 16 + 3 szempont szerint történt, mégpedig a honlapokon található tervek vizsgálatával (1. ábra). A következőkben itt – a szűk terjedelem okán – azokat a vizsgálati szempontokat foglalom össze, amelyek a települések versenyképességével és a tervezett EFS-M készítésével szorosabban összefüggenek.

- ♦ **A városok településfejlesztési tervellátottsága:** A vizsgálati eredmények szerint **a városok közel fele, nem rendelkezik településfejlesztési tervvel (koncepcióval, programmal)**, vagyis a városok fele esetében nincs dokumentum, ami arra utalna, hogy ott bármilyen tervezett társadalmi-gazdasági fejlesztéssel kapcsolatos cselekvés történik. **Ez gyakorlatilag a helyiek passzivitását és érdektelenségét fejezi ki a városuk jövője iránt.**
- ♦ **Szükség van-e településfejlesztési tervezésre?** Az önkormányzatok számára **több jogszabály írja elő a gazdasági program készítésének kötelezettségét és a településfejlesztési feladatok ellátását, noha annak módjáról nem rendelkezik.** Egy település fejlesztése több generációt érintő, hosszútávra szóló, folyamatos feladat, ahol változó feltételek mellett, a helyi erőforrásokat úgy kell felhasználni, hogy az **a leghatékonyabban szolgálja a közérdeknek leginkább megfelelő célok megvalósulását.** Ilyen összetett feladatot tervezés nélkül nem lehet megoldani, sem számon kérni. Ugyanakkor a terv szükséges, de **nem elégséges feltétel**, hiszen a településfejlesztési tervezés és a célok megvalósításának folyamata **együttesen eredményezhet növekedést a foglalkoztatásban, a jövedelmekben, vagyis az életminőségben.**
- ♦ **Integrált Városfejlesztési Stratégia (IVS) hatása:** Az IVS elkészítéséhez a városok részére útmutató állt rendelkezésre, betartandó követelményrendszerrel, amelynek két jelentős területen többnyire nem sikerült eleget tenni. Az egyik a részvételi tervezés követelménye, a másik a jövőbeni gazdaságfejlesztés területe. A **versenyképesség érdemi növelése, illetve az endogén fejlesztés nem volt követelmény. Az IVS-ek talán legnagyobb hiányossága, hogy nem integráló hatásúak.** Nemigen találni bennük közös érdekeket kifejező térségi célokat a városok közötti együttműködésre. Még kevésbé egy

kistérségen belül, ahol a városokban megvalósuló fejlesztések között nehéz a falvak számára is kedvező fejlesztéseket találni.

- ♦ ***A gazdaság fejlesztése célja-e a településfejlesztési tervnek?*** A meglévő, gazdaságfejlesztést érintő tervek – csekély kivételtől eltekintve – nem terjednek túl az önkormányzat kötelező feladatain. **Tekintve, hogy a legtöbb település társadalmát a versenyképesség** (foglalkoztatás, jövedelmek, életszínvonal, életminőség) **növelése foglalkoztatja**, így a közérdek és a logika szerint **a jövőképpen és az annak megvalósítását szolgáló célokban a versenyképesség növelésének prioritást kellene kapnia.** Több fejlett ország gyakorlatával ellentétben, **nálunk nincs gazdája, sem irányelve, sem módszere a helyi gazdaságfejlesztésnek.**
- ♦ ***A versenyképesség növelése célja-e a településfejlesztési tervnek?*** A városok csupán egytizede hozta összefüggésbe fejlesztési céljait a versenyképesség növelésével. Ezek többségében a fogalom sem látszik tisztázottnak, arra vonatkozóan pedig utalást is alig találni, hogy **e cél megvalósítását miként tervezik elérni.** Az EU és OECD által definiált versenyképesség ² fogalma pedig a **legjobb település legsürgetőbb problémájának a megoldására irányul, noha a megvalósítás módja az adottságoktól függően különbözik.**
- ♦ ***A helyi vállalkozók bevonása a tervezésébe:*** A gazdaságfejlesztéssel összefüggésben **58 város esetében** mutatkozik valamilyen nyoma a helyi vállalkozói érdekeltség megjelenésének, de érdemi részvétel alig tapasztalható. Az előírt egyeztetések dokumentálásán túl a tervek készítői elvértve kerültek kapcsolatba a célkitűzésekben érdekelttekkel. **A gazdaság**

² *A vállalatok, iparágak, régiók, nemzetek és nemzetek feletti régiók képessége relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint tartós létrehozására, miközben a nemzetközi (globális) versenynek ki vannak téve. (Lengyel 2000)*

szereplőinek többsége nem is ismeri a kijelölt célokat, pedig csak a sikeres vállalkozások képesek a foglalkoztatás és a jövedelmek érdemi növelésére, így a vállalkozásokkal történő folyamatos együttműködés kulcsfontosságú.

- ♦ ***A településfejlesztési célkitűzések megvalósítása, helyi menedzszervezet:*** A településfejlesztés csak akkor eredményezhet jobb életminőséget, ha a tervekben megfogalmazott célokat megvalósítják. E feladat ellátására szakmailag felkészült, felelős személy vagy szervezet szükséges, amelynek létesítését és működtetését biztosítani kell. A kutatás adatai szerint a városok 14%-ában működik helyi menedzszervezet, de ennél lényegesen kevesebb azok száma, amelyiken e feladatok ellátását számon lehet kérni. Vannak viszont eredményes külföldi és szép hazai példák, hogyan lehet a településfejlesztés célkitűzéseit a gyakorlatban megvalósítani.
- ♦ ***A város követi-e a településfejlesztési tervet?*** A meglévő településfejlesztési tervek túlnyomó többsége az önkormányzati kötelező feladatokról szól, a megvalósítás a költségvetéstől és a pályázati források elnyerésétől függ. A településfejlesztési tervek többségéből hiányzik a helyi gazdaságfejlesztés, a versenyképesség növelése, a helyi érdekek nem jelennek meg, így nincs motiváló hatás, ami arra készítetné a helyieket, hogy kövessék a tervekben megfogalmazottakat. A meglévő településfejlesztési tervek arról tanúskodnak, hogy az érintettek többsége előtt nem világos a település-, a terület- és gazdaságfejlesztés közötti lehetséges és logikus viszonyrendszer, a település versenyképességének tartalma, a Helyi Gazdaságfejlesztés (HGf) módszerében rejlő lehetőségek és a társadalmi támogatottság jelentősége.
- ♦ ***Kistérségi tervekben való szerepükre hivatkozott több kisebb település:*** A kistérségi területfejlesztési koncepciók nem helyettesíthetik a

településfejlesztési terveket, hiszen más a funkciójuk és a **kisebb települések érdekei gyakran elsikkadnak, s többségük elsősorban a kistérségi központ fejlesztését a kistérség fejlődésének feltételeként mutatja be.** A gazdaságpolitika és a fejlesztéspolitika hajlamos a **vidék-város kérdését marginális problémaként kezelni,** és sok esetben **feláldozni a kisebb települések céljait a város fejlődése oltárán. (Beluszky 1999).** A kistérségi központ társadalmi-gazdasági fejlettsége, intézményi struktúrája és a szolgáltatások színvonala nagy hatással van a kistérség településein élők életminőségére. Mindezek azonban nem biztosítják az érintett kisebb települések fejlődését, ha a városnak nincs meg a kistérség településeivel való érdemi együttműködési készsége, hanem azokat csupán erőforrásoknak tekinti. Talán a **partnerség hiánya vezetett a kistérség-fejlesztési társulások többségének megszűnéséhez, s az endogén fejlesztési modell iránti igény növekedéséhez.**

- ♦ ***A városok településfejlesztési terveiben megjelölt főbb fejlesztési célok:*** A településfejlesztési tervek **jövőképe gyakran nincs meghatározva,** olykor minden ágazat szerepel, de találunk olyan „jövőképet” is, amihez a helyi adottságok nem nyújtanak alapot. Bár a folyton változó piaci igényekhez való igazodás gyakran **felveti a gazdasági szerkezetátalakítás szükségességét, de nem szakadhatunk el a helyi adottságoktól és a helyi érdekektől.**
- ♦ ***A LEADER program tanulságai:*** A LEADER az EU vidékfejlesztési programja, alulról szerveződő, a részvételi tervezésre és együttműködésre alapoz, valamint a pályázati forrásokról is a helyiek döntenek. A program még sokirányú hazai fejlesztést igényel, de a tapasztalatokra nagy szükség van, hiszen **Magyarország lakóinak több mint 40%-a vidéki, vidéki életforma szerint él.** A vidéket érő hátrányos folyamatok fékezésére az

EU által hozott intézkedések, és a hazai jogrend szerint sem várható el, hogy egy kis település alárendelje jövőjét más település céljainak.

- ♦ ***A településfejlesztési tervek méretkategóriák szerinti megoszlása*** – hasonlóan Mezei (2004) kutatási eredményeihez – azt mutatja, hogy a nagyobb városokban kedvezőbbek a településfejlesztési tevékenység mutatói. E Doktori Értekezés céljához ugyanakkor a térségi, regionális, vagy megyei szintű vizsgálat célszerűbbnek látszik. Az így feltárt település- és gazdaságfejlesztési folyamatok elemzése révén következtethetünk a települések és térségi településcsoportok társadalmi-gazdasági hanyatlása és a térségi differenciálódás okaira.

b.) A versenyképesség növelését befolyásoló releváns tényezők hatásainak elemzése (DÉ 2.2.2. fejezet)

E vizsgálatok eredményeként volt lehetséges kiválasztani azokat a tényezőket, amelyek hosszabbtávra visszamenően pozitív hatást gyakorolnak a versenyképesség növelésére. E tényezőket vesszük számításba az EFS-M kialakításánál.

A kutatás módszere: Szignifikáns statisztikai és az előző fejezetben feltárt empirikus adatok összefüggéseinek elemzése, valamint a vizsgált tényezők közötti korrelációs együtthatók értékelése. **A kutatás keretében azt vizsgáltam, hogy a KMT mértéke, a külföldi érdekeltségű vállalkozások (KülVáll), telephelyválasztása, a tervellátottság és annak összetevői, a városok mérete, valamint a városok hátrányos helyzetűvé minősítéséből és a kedvezményezett kistérség státuszából fakadó előnyök milyen hatással voltak a foglalkoztatásra, a jövedelmekre és a vállalkozói aktivitásra 2002-2011 (2010) időszakra, a megyék, vagy régiók közötti összehasonlításban.**

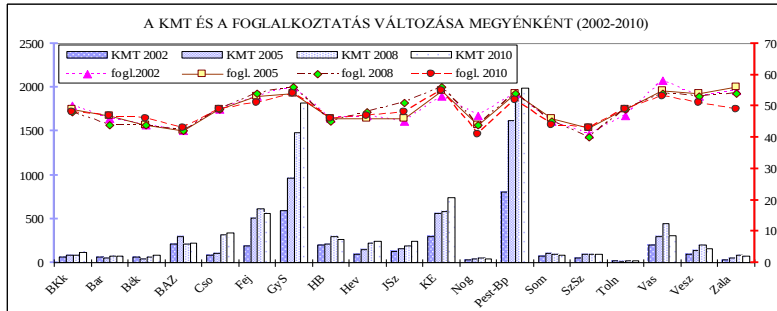
A KMT és a KülVáll-ok esetében 2002-2010 közötti időszakra volt lehetőség vizsgálódásra, mert az elemzések készítésének időszakában 2010-ig állt rendelkezésre statisztikai adat. A kutatás menetében a releváns tényezők hatásainak elemzése azonos vizsgálati szakaszokból áll: így **az empirikus kutatás eredményeinek, illetve a KSH statisztikai adatainak a megfelelő táblázatokba való rendezése, a leginkább kifejező grafikonnal történő ábrázolása, a vizsgált adatsorok korrelációs együtthatójának kiszámítása és az összefüggések értékelése.** Az empirikus kutatás eredményeivel összefüggő elemzésekre **egy év, a 2011. esztendő** elemzése volt adott lehetőség, míg a statisztikai adatok alapján a vizsgált időszak folyamatlemzésére is sor kerülhetett. E kutatás eredményeit 17-18 táblázat és 13 ábra szemlélteti a 2.2.2. fejezetben: vagyis „A versenyképesség növelését befolyásoló releváns tényezők hatásainak vizsgálata” című fejezetben. Közülük néhány e Tézisfüzetben is helyet kapott, a Doktori Értekezésben megjelölt számozást is feltüntetve.

- ♦ *A kutatás eredményeinek összefoglalása. Szükség szerint megnevezem a Disszertációnak azt a fejezetét, mely a megfelelő részleteket magába foglalja. Ehhez a következő rövidítéseket alkalmazom: fejezet: f; táblázat: t; ábra: á.*
- ♦ *A településfejlesztési tervek hatása a régiók versenyképességére (2.2.2.2.1. f.) A településfejlesztési terveknek (TpF), a gazdaságfejlesztési terveknek és fejezeteknek csupán a megléte, illetve a versenyképesség növelésének megnevezése önmagában nem fejthet ki érdemi hatást a foglalkoztatásra, az átlagkeresetekre és a vállalkozói aktivitásra. A megfelelő tartalommal és megfelelő módon készült tervek megléte nem nélkülözhető, de csak a célok*

megvalósulásával keletkezhetnek munkahelyek, magasabb jövedelmek, s lehet több vállalkozás.

- ♦ A meglévő TpF tervek elkészítésébe – többnyire látszólagosan – bevont **helyi vállalkozók részvételének nincsenek érzékelhető hatásai a foglalkoztatásra, az átlagkeresetekre és a vállalkozói aktivitásra.** Az önkormányzat, illetve a tervező, a településfejlesztési terveknek mintegy hatoda esetében vonta be a helyi vállalkozókat a településfejlesztési tervezésbe. Még nem tudatosodott, hogy a gazdasági szférában, **elsősorban sikeres vállalkozások képesek munkahelyeket teremteni, így a településfejlesztési célok kitűzésénél a vállalkozások bevonása nem csak ésszerű, hanem szükségszerű is.**
- ♦ *A versenyképességre ható főbb tényezők hatásai*
- ♦ *A KMT hatása a foglalkoztatásra, az átlagkeresetekre és a vállalkozási aktivitásra 2002-2010 között (2.2.2.2.2. f.).* Talán a legszemléletesebb példa GYS (Győr-Moson-Sopron megye) és Tol (Tolna megye) összehasonlítása ez időszak alatt. **GYS megyében 3 szorosára nőtt a KMT mértéke, így 85-szöröse lett a Tolna megyeinek, ennek ellenére a foglalkoztatási ráta GYS megyében 96%-ra, Tolna megyében 105%-ra, az átlagkereset GYS megyében 165%-ra, Tolna megyében 168%-ra, a vállalkozói aktivitás GYS megyében 174%-ra, Tolna megyében 200%-ra változott (22. t).**
- ♦ *A vizsgálatok alapján több hasonló példa mutatható be, de olyan lényegi összefüggés nem bizonyítható, ami arra utalna, hogy a KMT a helyi foglalkoztatásra és/vagy az átlagkeresetekre, illetve a vállalkozói aktivitásra nézve pozitív hatással lett volna 2002-2010 között.*

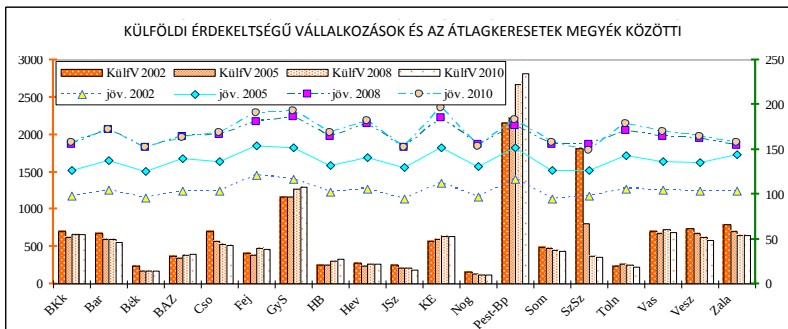
2. (15) ábra: A KMT és a foglalkoztatási ráta változása 2002-2010 között

Forrás: KSH (2002-2010) adatai alapján, saját szerkesztés

- **A külföldi érdekeltségű vállalkozások (KüIVáll) telephelyválasztásból eredő, a helyi versenyképesség növelését befolyásoló hatásainak feltárására irányuló vizsgálat szintén ellenmondásos eredményeket hozott.**

3. (20) ábra: Külföldi érdekeltségű vállalkozások hatása az átlagkeresetekre

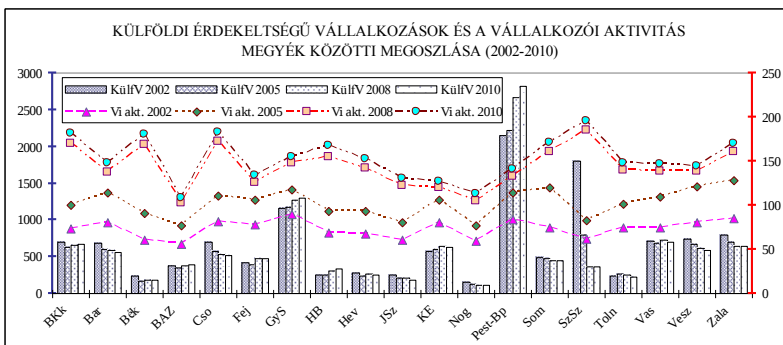

Forrás: KSH (2002-2010) adatai alapján, saját szerkesztés

2002-2010 között – Bp. adatait kivéve – a külföldi érdekeltségű vállalkozások számának megyei átlaga 11,5%-kal csökkent. Több megyében a külföldi érdekeltségű vállalkozások száma csökkent, ugyanott, azonos időszak alatt a foglalkoztatási ráta nőtt, más megyékben a külföldi vállalkozások száma nőtt, de a foglalkoztatási ráta csökkent. Növekvő számú külföldi érdekeltségű vállalkozói trend mellett is tapasztalható csökkenő átlagkereset, és ennek ellenkezője is.

2002-2010 között a külföldi érdekeltségű vállalkozások száma több megyében is csökkent, miközben ugyanazokban a megyékben a *vállalkozói aktivitás* a megyei átlaghoz viszonyítva nőtt, de ennek ellenkezőjére is találunk példákat. *Az adatok alapján megállapítható, hogy a vizsgált időszak alatt a külföldi érdekeltségű vállalkozások számának változása nem volt összefüggésben sem a foglalkoztatási ráta, sem az átlagkeresetek, sem a vállalkozói aktivitás változásaival!*

4. (21) ábra: Külföldi érdekeltségű vállalkozások hatása a vállalkozói aktivitásra

Forrás: KSH (2002-2010) adatai alapján, saját szerkesztés

- ♦ ***A KMT és a külföldi vállalkozások viszonya a hátrányos helyzetű városokhoz és a kedvezményezett kistérségekhez (2.2.2.2.5. f).*** A területpolitika bizonyos szempontok alapján egyes településeket hátrányosnak, s némely térséget kedvezményezettnek minősít, amely néhány százalékkal növeli a támogatások, pályázatok elnyerhetőségét. A KMT és a KülVáll-ok számára láthatóan nem annyira vonzóak e többletkedvezmények **(22. á)**, mint az olcsó és viszonylag képzett munkaerő, a megközelíthetőség, és egyéb előnyök.
- ♦ ***A KMT és a külföldi érdekeltségű vállalkozások Budapest és a régiók viszonylatában (2.2.2.2.6. f)***
- ♦ ***Budapest külön fejezetben való vizsgálatát*** a főváros-vidék közötti centrum-periféria viszony és a rendkívüli aránytalanságok indokolták. A vizsgálat arra irányult, hogy **a főváros hogyan részesült a KMT mértékéből, a KülVáll-ok milyen arányban telepedtek oda, milyen hatást váltanak ki a főváros foglalkoztatásában, átlagkereseteiben, vállalkozói aktivitásában, mindez hogyan aránylik a régiók és a vidék hasonló mutatóihoz, s mennyire volt eredményes a vizsgált időszakban a kiegyensúlyozó, kohéziós politikai struktúra.**
- ♦ ***A KMT aránytalansága kirívó (23. á). A fővárosban nagyobb a KMT állomány, mint az ország többi 3153 településén együtt.*** A Tolna megye KMT állománya 2010-ben nem érte el a budapesti érték 1%-át! 2010-ben a **külföldi érdekeltségű vállalkozások** 61,6%-ának Budapesten, 71,12%-ának a KM (Közép-Magyarországi) régióban volt a telephelye, legfőképp a központja. **A lakosságarányos KMT és a külföldi vállalkozások számának megoszlása még inkább kiemeli a vidék és a főváros közötti növekvő aránytalanságokat (22. ábra).**

- ♦ *A Magyar Növekedési Terv* helyzetértékelési és stratégiai fejezeteiben (3.1.1.4. f, és 50. á, 51. á) részben magyarázatot kapunk **Budapest – évtizedekre visszavezethető – GDP-ben és a társadalom-gazdaság területén kimutatott kiemelkedő eredményességére. A legjelentősebb és legeredményesebb vállalkozások – elsősorban központjaik – a fővárosban és a KM régióban helyezkednek el, így a nyereség és a magas jövedelmek itt jelentkeznek. Ez egyfajta centrum-periféria viszony, melynek előnyeit a centrum kockázat nélkül élvezi a vidéki periféria terhére.** Az okok elemzésére nem áll rendelkezésemre elegendő információ, de a KMT célját ismerve, minden bizonnyal az előnyök motiválhatják a telephelyválasztást. A gazdasági információk, kedvezmények és a támogatások ügyében **Budapesten születnek a döntések.**
- ♦ Jelenleg, az exogén fejlesztés előnyeit élvezve rendkívül disszonáns, **hogy a főváros mind a KMT mind a külföldi vállalkozások számát tekintve kirívóan magas részesedést tudhat magáénak, ami a Bp.-vidék életminőségben lévő növekvő különbségekben megmutatkozik** (2.2.2.6.-9. f). Az országos tervekben – évtizedek óta újra és újra – megfogalmazott felzárkóztatási célok ellenére **a differenciálódás nő.** Budapest országon belüli pozíciója akkor is erősödik, ha az ország versenyképessége gyengül. A KMT érdeklődése 2008-tól Budapest, a KM és Ny (Nyugat-Magyarországi) régiók kivételével **csökkenni látszik.** A külföldi érdekltségű vállalkozások száma a vizsgált időszakban csak Budapest és így a KM régióban emelkedett érdemben.
- ♦ *A GDP, a KMT, a külföldi vállalkozások, a foglalkoztatás, az átlagkeresetek és a vállalkozói aktivitás területi viszonyai. (2.2.2.7. f).* Ezt a vizsgálatot a GDP, a KMT és a külföldi érdekltségű vállalkozások egy főre vetített értékeivel, megyei és Budapesti összehasonlításban

végeztem el, hogy megfelelően kirajzolódjanak a területi különbségek (29. t). Az adatok arra utalnak, hogy bár az egy főre eső GDP és a KMT a 2002-2010 közötti években több megyében stagnált, vagy visszaesett, **az adatsorok között szoros összefüggés mutatkozik (30. t). Hasonlóan szoros a GDP/fő és a külföldi érdekeltségű vállalkozások közötti összefüggés**, amire a megfelelő korrelációs együtthatók magas értéke is utal. Mindez a KMT és a külföldi érdekeltségű vállalkozások GDP-ben való domináns szerepére utal. Ugyanakkor több megyében a KMT/fő viszonylag alacsony értéke nem okozott ezzel arányos csökkenést a GDP/fő értékben (Pl.: Tolna, Zala, illetve Vas megye). Ebből produktívabb helyi vállalkozói tevékenységekre következtethetünk, ami szerint az endogén fejlesztés kiút lehet a vidék számára a KMT és a külföldi vállalkozások iránti kiszolgáltatottságból.

- ♦ *A GDP/fő és a foglalkoztatás, az átlagkeresetek, a vállalkozói aktivitás összefüggései Budapest és a megyék megoszlásában (2002-2010) (2.2.2.2.8. f).* A GDP/fő és a foglalkoztatási ráta összefüggései a 39. ábrán elemezhetők. A fővárosban a GDP/fő már a vizsgált időszak kezdetén (2002) is több mint kétszerese volt az országos átlagnak, ami viszont 2008-2010 között csaknem stagnált. 2002-ben a Nógrád megyei GDP-nek négyszerese volt a Budapesti, mely differencia 2008-ra az ötszörösére nőtt. A foglalkoztatási ráta nem mutat ilyen erős különbségeket, ugyanakkor több megyében visszaesés tapasztalható, olyan esetben is ahol a GDP nőtt. Bár a korrelációs együtthatók viszonylag magasak 31. t, a 36. á és a 39. á adatainak összevetése nem mutat erős összefüggést a GDP és a foglalkoztatási ráta között. A magasabb foglalkoztatás hozzájárulhat ugyan magasabb GDP eléréséhez, de ez számos egyéb tényezőtől is függ, mint például az innováció, a

klaszteresedés, gazdasági szerkezet átalakítása, az alkalmazott technológia, és/vagy előnyös központi szerep kiépítése.

A 2008-2010 közötti időszak mutat leginkább szembeötlő változásokat, amelyek többsége a gazdasági válsággal indokolható. (39-49. á).

A 39-49. ábrák szemléltetik a részleteket, melyekből kiemelhető, hogy 2002-2010 között a GDP/fő és a KMT/fő differenciált módon, de minden megyében növekszik, míg a külföldi érdekeltségű vállalkozások száma 12 megyében visszaesett. A KD (Közép-Dunántúli), KM, NY régiók mellett HB (Hajdú-Bihar) és BAZ (Borsod-Abaúj-Zemplén) megyében tapasztalható növekedés.

A helyi gazdaságot és a vállalkozói aktivitást befolyásoló főbb tényezők és jellemzők változásai (2002-2010) (2.2.2.2.9. f)

A GDP, a KMT és a KülVáll-ok számában, illetve a foglalkoztatási ráta, az átlagjövedelmek és a vállalkozói aktivitás adataiban már a vizsgált időszak kezdetén, 2002-ben is jelentős differenciák voltak a különböző megyék között. A 2002 és 2010 közötti időszakban bekövetkező változásokat ugyanazon az ábrán – lakosságárányos értékben –, egymásra építve tüntettem fel úgy, hogy a 2002. évi kiindulási állapot és a változások külön és együtt is értékelhetők legyenek az egyes megyék esetében (24 – 25. á.)

A foglalkoztatási rátában 17% különbség is volt a megyék között 2002-ben. A következő nyolc évben történt változás 9% (+3% és -6%), ami több olyan megyében is visszaesést mutat, ahol a GDP nőtt (41. á). Ez arra utalhat, hogy újabb munkahelyek létesítése, újabb beszállítók alkalmazása helyett, új technológiát, vagy nagyobb kapacitású gépeket állítottak be.

Az átlagkeresetekben a megyék közötti legnagyobb különbség 2002-ben a 74%, 2010.-ben 72%. 2008-2010 között a növekedés lelassult, néhol visszaesett, de az országon belüli aránytalanság nem csökkent. Budapest az átlagkeresetekben is messze kiemelkedik, aminek lehetséges okait említettem.

A vállalkozói aktivitás jelentős emelkedése (43. á) különösen az alacsony GDP/fő értékkel rendelkező megyéknél tapasztalható, ami a kényszervállalkozások kialakulására utalhat. Budapest vállalkozói aktivitásának növekedési ütemében megmutatkozó lassulás a gazdasági válsággal is indokolható.

Összefoglaló

A részletes vizsgálatok ellenére sem sikerült olyan tényezőket azonosítani, amelyek hosszabb távra visszamenően pozitív hatást gyakoroltak volna a versenyképesség növelésére. Az elemzések eredményei ugyanis azt mutatják, hogy az elmúlt nyolc évben a vizsgált tényezők – a településfejlesztési tervek, a KMT, a külföldi érdekeltségű vállalkozások, a többlettámogatások – nem voltak közvetlen hatással az általunk preferált jellemzőkre. A hazai gazdaság- és területpolitika képtelen volt elérni, hogy ez a méltatlan társadalmi-gazdasági helyzet megszűnjön, s legalább hazai környezetben ne alakulhassanak ki centrum-periféria viszonyt jelentő kényszerkapcsolatok, sem Budapest és a vidék, sem a városok és a falvak viszonylatában.

Kényelmes, egyben megalapozatlan megállapítás lenne minden okot a főváros terhére írni. Budapest is arra törekszik, hogy polgárainak minél

magasabb életminőséget biztosítson. Ugyanakkor **Budapest** az ország fővárosa is, ahol **csaknem minden országos hatású szervezet központja** működik, **amelyek átláthatatlan érdekviszonyai az egész ország fejlődését meghatározzák.** A kutatások szerint **ennek kedvezményezettje a főváros, amely akkor is fejlődik, ha a vidék sorvad.** Ez **meglehetősen egyoldalú viszony,** hiszen minden jelentősebb gazdaságpolitikai terv és döntés a fővárosban születik, de nem látszik az a joggal elvárható figyelem, ami az ország egészének kiegyensúlyozott fejlesztésére irányulna, **s ennek megváltoztatása érdekében a vidék nem sokat tehet.**

Annak a módját kell megtalálni, hogy a jelenlegi viszonyok között hogyan tud a települések társadalma mindinkább érvényt szerezni a saját helyi érdekeinek. E cél megvalósítása az eddigiektől eltérő, alulról szerveződő, az érdekeltek együttműködésére alapozott új stratégiát igényel, ahol nem a profitszerzés az elsődleges szempont, hanem az életminőség növelése, aminek elérése elsősorban endogén erőforrásokra épülhet.

c.) A településfejlesztési útmutatók és módszerek vizsgálata (2.2.4.3. f)

Az általam áttekintett negyven – külföldi és hazai – dokumentum arra ad lehetőséget, hogy ezek irányelveit, módszereit és tapasztalatait elemezve bemutassam jellegzetességüket és a hasznosítható elemekre felhívjam a figyelmet. Az áttekintett külföldi irodalom többsége arra utal, hogy a településfejlesztés (TpF) városépítészeti, településépítészeti szabályozást érintő része – bár gyakorta összefügg – többnyire elkülönül attól és más hangsúlyt kap, mint a helyi gazdaságfejlesztés (HGf). A társadalmat foglalkoztató súlyosabb problémák megoldása HGf programokhoz kapcsolódik, melyek gyakran magukban foglalnak a célterületre vonatkozó,

a programot érintő minden feladatot. Ezek végrehajtásáért minden esetben megnevezett, kijelölt szervezet tartozik felelősséggel.

Csaknem minden fejlettebb országban készültek a település fejlesztésére vonatkozó irányelvek, s valamilyen szintű útmutatók. A fejlesztési célt szolgáló irányelvek, az adott ország társadalmi, gazdasági és környezeti fejlettségét tükrözve, a megoldandó problémaköröket helyezi a jövőkép előterébe. Így helyenként célszerűen a környezetvédelem, a fenntartható fejlődés, az életszínvonal és a foglalkoztatás növelése kap prioritást, több esetben a nyomornegyedek megszüntetése, a szegénység csökkentése az elsődleges cél, míg más országban a városlakók nyugalma, komfortérzése, biztonsága és az esztétikai szempontok dominálnak.

Minden HGf hangsúlyozottan épít a helyi partnerségre, esetenként megnevezve a helyi gazdaság szereplőit is. Legtöbbjük a helyi foglalkoztatás növelését, s igen gyakran a jövedelmek és az életminőség növelését is célul tűzi ki. A dimenziók igen különbözőek. A „helyi” stratégia készülhet város, egy sokmilliós város, vagy egy térség – megoldandó (nyomornegyedek társadalmi-gazdasági-környezeti) – problémahalmazának megoldására.

Olyan megoldással is találkozhatunk, ahol a kutatók és a tervezők **országos program keretében – egy-egy város, térség fejlesztésénél szerzett tapasztalatok visszacsatolása révén – mintegy iterációs eljárással fejlesztik a települések életminőségének emelését szolgáló stratégia módszerét.** A megfelelőnek értékelt szintre jutva, a módszert az egész országra kiterjesztik, és ismétlődik a kutatómunka. **A folyamatban résztvevő tudományos intézetek, szakmai szervezetek, a közigazgatási**

rendszer képviselői mindvégig együttműködnek a helyi társadalmi, gazdasági szereplőkkel.

A gyakran felmerülő problémakörök megoldására több világszervezet (ENSZ, OECD, UNIDO, stb.) dolgozott, dolgoztatott ki különböző irányelveket és megoldási javaslatokat a Világbank segítségével. Ezek gyakran hatalmas beruházásokat eredményeztek, de több fejlett ország kormánya és szervezetei is vállalkoznak más országok problémáinak megoldására (Pl.: Hollandia-Banglades). Ilyen céllal nemzetközi hálózatok és üzleti vállalkozások is alakultak, melyek különböző módszerekkel és referenciákkal is rendelkeznek.

A helyi gazdaságfejlesztés megközelítése sem azonos. Több esetben a nagyvárosok tökevonzó képességére építenek, máshol a kiegyensúlyozott város-vidék fejlesztése a cél, különösen Európában a Vidéki Térségek Európai Kartája és a Corki nyilatkozat szellemiségének megfelelően. Az irányelvek általános érvényűek, nem találok kis és nagyobb településre vonatkozó különböző módszertannal, vagy irányelvvel.

Magyarországon – néhány kivételtől eltekintve – nem jellemzőek a tökevonzó nagyvárosok. A 3154 településből 328 város és 2826 falu. 3009 településnek 10000 főnél kevesebb lakosa van, ahol 4 millió ember él, és amelyből 3,05 millió falun lakik. A legtöbb településen a foglalkoztatottság és jövedelmek alacsony szintje a legsürgősebben megoldandó feladat, ami sok szálon összefügg a nagyszámú vidéki lakosságot érintő mezőgazdaság- és vidékfejlesztés kérdéskörével. A külföldi irányelvek, módszerek sok tanulságot és hasznosítható tapasztalatokat nyújthatnak, de a hazai sajátos adottságok és igények

jelentősen meghatározzák egy gazdaságalapú településfejlesztési stratégia és módszer kidolgozásának körvonalait.

Hazánkban a területfejlesztés időnként bizonyos virtuális hangsúlyt kap, de a gazdaságpolitikában megszabott helye, eszköz és intézményrendszere kialakulatlan. A gazdaság-, terület, vidék és településfejlesztés rendszere, összefüggései tisztázatlanok, az azokban megfogalmazott célok megvalósulásának nincsenek felelősei, sem tanulságai. Az újabban születő szabályozások főként a terület- és településrendezés kérdéseire fókuszálnak. A helyi társadalom fejlesztési céljainak – fenntarthatóság keretei között történő – tervezési és megvalósítási folyamatát segítő, ösztönző szabályozók, irányelvek, útmutatók háttérbe szorultak, pedig a kutatók számos javaslatot **dolgoztak ki.** A természetes és épített környezeti szempontok mellett fontos lenne figyelemmel lenni a – főként vidéki kisebb településeket egyre inkább veszélyeztető – **népességmegtartó képesség csökkenésére.** Egy elnéptelenedett településen már nem lesz kitől és kívül óvni a környezetet. Célszerű lenne figyelemmel lenni arra is, hogy az endogén fejlesztési irányzat erősödésével a helyi adottságok, helyi érdekek és a fenntarthatóság egyensúlya, körültekintő stratégiát, fegyelmezett megvalósítást és széleskörű önkéntes szerepvállalást igényel. Ebben az összefüggésben elsősorban a tudatosság és az igényesség fejlesztése, mintsem az érdekekkel szembeni korlátozások **vezethetnek eredményre.** Nehéz betartani olyan szabályokat, amelyek az életkörülmények biztosíthatóságát jelentősen korlátozzák.

A külföldi HGf gyakorlatát tanulmányozva szembevetünk, hogy a különböző HGf ajánlatok csak kevés esetben állnak meg a tervezési fázis befejezésénél, a referenciák a megvalósult projektek eredményességéről és

a hatásokról is beszámolnak. A hazai gyakorlatban az érintettek a hosszútávra szóló település-, terület- és vidékfejlesztési tervek átadásával befejezettnek tekintik a feladatot. Így a tervek céljainak megvalósulása esetleges, a tervek gyakorlatilag hasznosítás nélkül avulnak el. A megvalósítás szakasza e feladatra kinevezett felelős, felkészült személyt vagy szervezetet igényel, amely a teljes folyamatban az érintettekkel együttműködve képes a megvalósítást menedzselni, miközben a külső és belső tényezők állandóan változnak.

2. A TELEPÜLÉSFEJLESZTÉS HELYZETE ÉS LEHETŐSÉGEI

Az Endogén Fejlesztési Stratégia és Módszere (EFS-M) kidolgozásához ismernünk kell a településfejlesztés jelenlegi struktúráját, főbb összefüggéseit meghatározó külső és belső tényezőit, hatásait. E tényezők értékeléséhez pedig azt, hogy mit tekintünk településfejlesztésnek. *Az endogén településfejlesztés a település társadalmi, gazdasági és környezeti adottságaira alapozott céltudatos, tervszerű, folyamatos fejlesztési tevékenység, amely arra irányul, hogy az erőforrások a helyi társadalom közösségi érdekei szerint, a fenntarthatóság keretein belül, optimálisan hasznosuljanak.* E meghatározás tartalmi összefüggései által kap értelmet a településfejlesztés, mint az életminőség növelésére irányuló céltudatos tevékenység, ahol a motiváció a helyi érdekek érvényesíthetőségében rejlik, s amely a település társadalma és fizikai állománya organikus egységének pozitív irányú változásában nyilvánul meg.

A vizsgálat két részre tagolódik:

- ♦ *A településfejlesztés és a helyi gazdaságfejlesztés értékelése:* arról ad számot, hogy mely tényezők határozzák meg a települések mozgásterét

településfejlesztési és helyi gazdaságfejlesztési feladataik eredményesebb ellátásában, melyeken lehet változtatni, melyek azok, amelyeket peremfeltételként kell kezelni, továbbá **melyek azok, amelyek a települések versenyképességének növelésében erőforrásnak tekinthetők.**

- ♦ *A helyi gazdaságfejlesztés lehetőségei:* A helyzetértékelésre és a kutatási eredményekre alapozva a települések versenyképességének növelését eredményező település- és gazdaságfejlesztés lehetőségeket és eszközöket veszem számításba a külső és belső feltételrendszer függvényében. Arra keresek megoldást, hogy a települések, **hosszútávon hogyan hasznosíthatják hatékonyan és eredményesen erőforrásaikat a saját érdekeiknek megfelelően, a fenntarthatóság elveinek megtartása keretében, az adott peremfeltételek mellett.**

A településfejlesztés és gazdaságfejlesztés értékelése

A külső tényezők közül itt csak azok értékelésére kerül sor, amelyeknek hatása a települések többségét érinti, így azokat **a stratégia kialakításánál célszerű számításba venni.** A települések közvetlen környezetéből adódó külső tényező és hatásaik – adottságaiktól függően – **különbözők, ezeket a településfejlesztés tervezési fázisában kell értékelni.**

A települések fejlődését befolyásoló külső tényezők

A települések versenyképességének fejlődési ütemét – egyéb adottságok és hatások mellett – **három egymással összefüggő külső tényező jelentősen meghatározza: a globalizáció, a külföldi érdekeltségű vállalkozásokkal (KüLVáll) összefonódott külföldi működő tőke (KMT) és a hazai gazdaságpolitika.** Várhatóan e három tényező szerepe a következőkben is meghatározó lesz, így a települések versenyképességének

növelését célzó településfejlesztéssel kapcsolatosan **célszerű előzetesen tisztázni, hogy a jövőben várhatóan milyen hatásukkal kell számolni.**

Globalizáció településfejlesztést érintő hatásai (3.1.1.1. f)

Az egyre erősödő hatású globalizációval kiterjedt irodalom foglalkozik, olykor egymásnak ellentmondó értékeléssel. **Szakmai körökben többen egyetértenek abban, hogy sok ember és sok ország eddig alig, vagy egyáltalán nem húzott hasznot a globalizációból (Cséfalvay 2004).**

Az elmúlt húsz év vizsgálata azt mutatja, hogy **a mi országunk sem tartozik a fokozódó hatású folyamat nyertesei közé. (Szentés 2005).** Az elmúlt húsz év egyértelművé tette, hogy a **globalizáció nem hozza jobb helyzetbe a településeket.** Inkább az a kérdés, hogy miként tudunk a globális folyamathoz alkalmazkodni. A **települések többsége számára az endogén fejlesztés kínál egyfajta megoldást.**

A külföldi működő tőke hatásai (3.1.1.2. f)

A KMT-t többen üdvöztetőnek vélik, mivel a gazdasági növekedés fokozásához megfelelő forrásnak tekintik. Más álláspont szerint a regionális, a területi és a települési gazdaságfejlesztésben **a kívülről történő tőkebefektetések, bizonytalanságuk révén nagy kockázatot jelentenek (Lengyel 2010).** Emellett a KMT a különböző fejlettségű régiók előnyös adottságainak kihasználásával **növeli a regionális különbségeket, centrum-periféria viszony alakulhat ki, ami függőséghez vezethet. (Krugman–Venables 1990).** Ez a helyzet alakult ki több EU tagország és hazánk viszonylatában, illetve Budapest és a vidék között. Ugyanakkor a **2.2.2. fejezetben** részletezett kutatások és az eredmények **2.2.4. fejezetben** lévő értékelése szerint hazánkban „*olyan lényegi*

összefüggés nem bizonyítható, ami arra utalna, hogy a KMT a helyi foglalkoztatásra és/vagy az átlagkeresetekre, illetve a vállalkozói aktivitásra nézve pozitív hatással lett volna 2002-2010 között.” A kutatási eredmények alapján az is megállapítható, „*hogy a vizsgált időszak alatt a külföldi érdekeltségű vállalkozások számának változása nem volt összefüggésben sem a foglalkoztatási ráta, sem az átlagkeresetek, sem a vállalkozói aktivitás változásaival.*”

Az Európai Unió hatása a települések fejlődésére (3.1.1.3. f)

Az EU által meghirdetett és támogatott, kecsegtető regionalizmus – még kialakulása előtt – elenyészett hazánkban. A területi differenciálódás az EU – ígéretes – kohéziós politikája ellenére tovább erősödött.

Az EU figyelmét egy ideje a világgazdasági válság kezelése köti le. **Az EU, az Unió egészének versenyképessége erősítésére összpontosít annak árán is, hogy egyes régiói emiatt hátrányokat szenvednek.** Eközben az EU centrum országai főként a saját biztonságos jövőjüket igyekeznek megszilárdítani. **A kialakult duális gazdaság igen kis mozgásteret hagyott a hazai érdekeltségű vállalkozók számára. A jövőben: elsősorban a helyi erőforrásokra alapozott fejlesztések nyújtanak hosszabb távú biztonságot, aminek a megvalósítását jól kiegészíthetik az EU pályázati forrásai.**

Hazai eredetű külső tényezők (3.1.1.4. f)

A rendszerváltás óta bármilyen kormányzási modellt választott is a politikai elit, **a hangsúly az elosztáson és az újraelosztáson maradt.** A széles körű bizonytalanság és sok hátrány eredője, hogy **a rendszerváltás óta nincs koherens gazdaságpolitika, amely világosan meghatározná az**

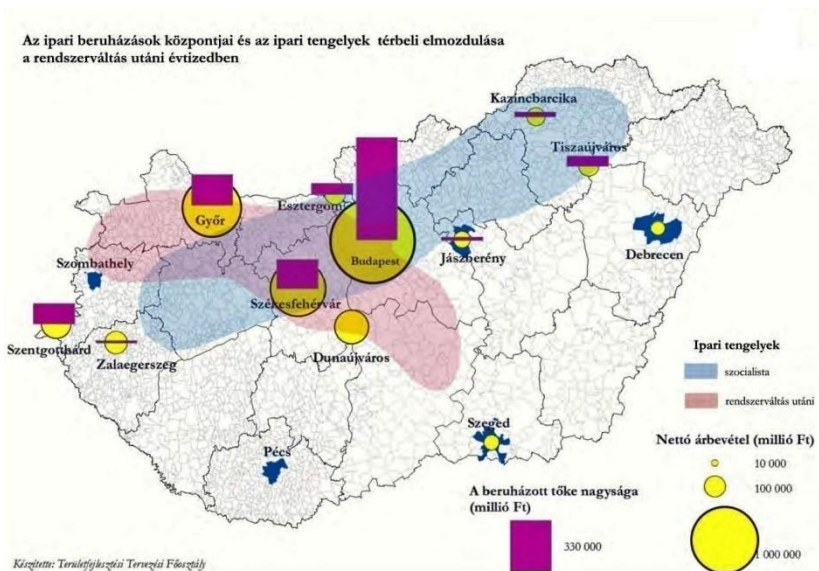
ország érdekeinek megfelelő célrendszert és a megvalósítás eszközeit. Nem ismeretesek a területpolitika megvalósítható és számon kérhető céljai, adekvát eszközrendszere, a település-, terület-, vidék- és gazdaságfejlesztés összefüggései, a feladatellátás szereplői, felelősei. Az Országos Területfejlesztési Koncepció főbb céljai – érdemben – még egy periódusban (kormányzati ciklusban) sem valósultak meg, és sincsenek konzekvenciái. Közel két évtizede ugyanazok a célok ismétlődnek meg minden tervciklusban. Pl. *Az ország gazdaságának, versenyképességének növelése*, ami nem járt sikerrel (50 – 54. á). *A területi differenciák csökkentése* helyett, nőtték a különbségek, különösen a területi versenyképesség terén, amit szemléletesen feltárnak a (2.2.2. f) kutatások.

A Nemzetgazdasági Minisztérium *Magyar Növekedési Terv (tervezet)* címen *meglepő tervezetet tett közre 2011. év végén, amely leplezetlen tárgyilagossággal feltárja az elmúlt időszak gazdaság- és területfejlesztéssel összefüggő adatokat és összefüggéseket, amelyek az ország jelenlegi térségi differenciált állapotához vezettek* (50 - 51. á). A kistérségek fejlettségében mutatkozó differenciák egyrészt a gazdaság szerkezetéből adódnak, amit tovább súlyosbított a 90-es években végbement mezőgazdaságra épülő vertikum privatizációja és a termelői struktúra szétzilálása. (NGM 2011).

Az Észak-dunántúli, a Közép-magyarországi régió, de különösen Budapest más kategóriába tartozik. (lásd. 2.2.2. *fejezet* kutatási eredményeit). E térségekben több település versenyképessége növekedett és itt valósult meg a beruházások túlnyomó része. **Az ország területének nagyobbik hányada – főleg az élelmiszergazdaság által érintett**

országrészek településeinek többsége – pedig kilátástalan helyzetbe került. (NGM 2011).

5. (52.) ábra: Az ipari beruházások központjai és az ipari tengelyek térbeli elmozdulása a rendszerváltás utáni évtizedben

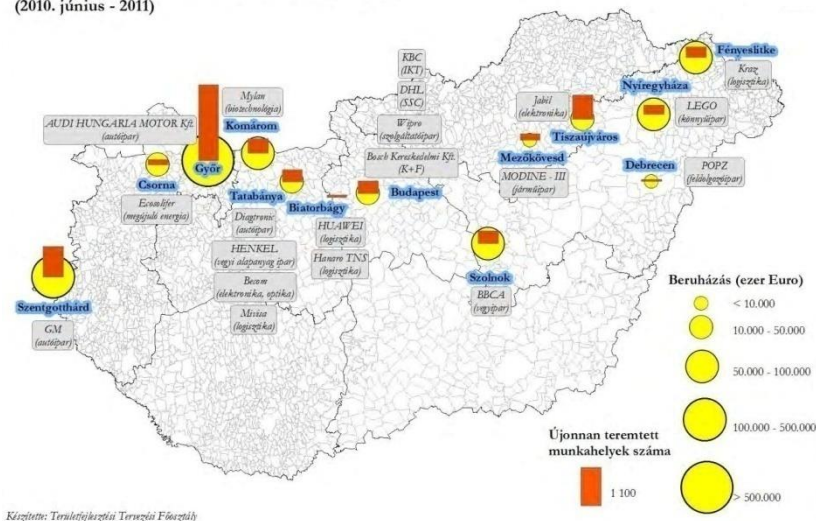

Forrás: NGM 2011, Magyar Növekedési Terv (tervezet)

A jövőt tekintve sem jobbák a kilátások. A felsőbb szintű tervekben a fejlesztés célterülete az eddig is preferált főváros és térsége, illetve az észak-magyarországi térségek (52 - 53. á) az ország többi része továbbra is magára maradt. E két ábra azt is mutatja, hogy a KMT érdeklődése mely területek iránt csökkent. Ennek oka lehet: a feldolgozóipart megszerezte, felszámolta, s csak nekünk érdekünk feléleszteni.

6. (53). **ábra:** Nyilvános pozitív beruházási döntések Magyarországon
(2010. június – 2011.)

Nyilvános pozitív beruházási döntések Magyarországon
(2010. június - 2011)

Forrás: NGM 2011, Magyar Növekedési Terv (tervezet)

A területpolitika, területfejlesztés és eszközrendszere

Az 1990. évi LXV. önkormányzati törvény a települési önkormányzatokat tette a decentralizáció kedvezményezettjévé. Ugyanakkor az önkormányzati feladat és hatáskörök hatékony ellátásának követelménye és az erre alapozott ésszerű feladatmegosztás lehetősége figyelmen kívül maradt. Az évszázadok alatt szükségszerűen kialakult együttműködések rendszere megbomlott, a megyeszékhelyek és más megyei jogú városok, megyei önkormányzatokból való ésszerűtlen kiszakítása **szétzilálta a működő területi egységeket**. A területfejlesztésről

és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény egyszerűen kihagyta a településeket a megyei jogú városok kivételével, a legitimitással rendelkező települési önkormányzatoknak és a gazdasági kamaráknak nincs lehetőségük a területfejlesztést érintő érdekeik érdemi képviselésére. A településfejlesztés szabályozatlan, a gazdaságfejlesztés gazdátlan, a település-, vidék- és területfejlesztés közötti összhangra való törekvésnek jelei sem mutatkoznak. Az erőforrások eredményesebb kihasználása érdekében pedig már több jelentős kutatás folyt. A közelmúltban készült „Területi kohéziós előtanulmány” világosan megfogalmazza a problémakört jellemző gordiuszi csomót: „Az új kihívás (a kohéziós politika hatékonyságának növelése érdekében), **hogyan lehet a „területileg vak” közpolitikákat és közpolitikai szereplőket a területi meghatározottságokra érzékennyé tenni, elfogadtatni azt, hogy a tér (annak természeti és épített környezete, társadalma, gazdasága, a „területi tőke”) nem csak elszenvedője, hanem formálója és erőforrása a fejlesztéspolitikai beavatkozásoknak.** Nem a céloknak önmagukban, hanem az eszközöknek és intézményi kereteknek kell változniuk ahhoz, hogy a fejlesztéspolitika egyszerre szolgálja a növekedést és a területi különbségek mérséklődését, a fejlesztéspolitika hatékonyságának javulását.” (Faragó 2013, 6. o.).

A településfejlesztés főbb belső tényezői és hatásai (3.1.2. f)

Forrásképzésre, gazdaságélénkítésre irányuló széleskörű – önkormányzati, gazdasági és civil szféra részvételével kialakított – fejlesztési koalíciók a rendszerváltás óta nem alakultak ki. Látszólag települési szinten nagyobb esély van az alulról szerveződő endogén fejlesztési stratégiák kialakítására, mivel a rájuk nehezedő problémák megoldásához egyre inkább csak a saját erőforrásaikra számíthatnak.

Ez az út **azonban** még járatlan, **sem módszer sem szabályozás nem áll rendelkezésükre**, noha ezek nem is akadályozzák a kibontakozást. Mindenek előtt **a belső előnyös és előnytelen jellemzőket és hatásait megismerni alapvető fontosságú**. E jellemzők és összefüggéseik értékelése a konkrét tervezés során történhet meg, itt csak néhány fontosabb jellemzőt emelek ki.

- **A települések többségében az önkormányzatok, a gazdasági szereplők és a civil szféra között nincsenek érdemi partneri együttműködések;**
- **A fejlesztési célú tervek önkormányzat általi elfogadásával évekre elintézettnek tekintik a településfejlesztést, a megvalósítási fázis tervezetlen, szervezetlen, esetleges. Nincs a településfejlesztés – tervezés, megvalósítás – folyamatát felelősséggel ellátó „szervezeti háttér”.**
- **Mivel a gazdaságfejlesztés nem önkormányzati feladat, a településfejlesztés ilyen irányú kiterjesztése önként vállalt feladat keretében lehet felvállalni.** (Bár lehet várni, hogy a problémák maguktól megoldódjanak, de annak igen kicsi az esélye.) **Enyedi György szerint „csak a hanyatlás megy magától”.**
- **Biztató jelzésnek vehetjük, hogy több település a fentebb körvonalazott hátrányok, hiányosságok ellenére is képes a hanyatlás megfékezésére, s elsősorban saját erőforrásaira támaszkodva fejlődést elérni.**

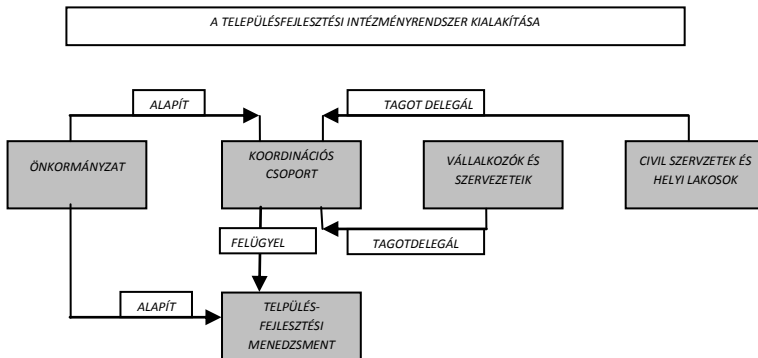
A Doktori Értekezés **3.1.2.1. – 3.1.2.3. fejezetei** számba veszik a stratégiai szereplők potenciális lehetőségeit és jelentősebb eszközeit, melyek igénybe vehetők a stratégia kialakításánál és megvalósításánál. Az EFS fejezeteit főbb tervezési és munkafázisait az **58. ábra** szemlélteti.

Szervezeti háttér (3.1.2.4. f)

Lényegében a település társadalmának minden tagja közvetve, vagy közvetlenül érintett a település fejlesztésében, hiszen élvezője, vagy kárvallottja a tervezői, döntéshozói, megvalósítási folyamat következményeinek. Célszerű, ha a helyi társadalmat felölölő önkormányzat, civil és vállalkozói szféra hármas e célra szervezetet alapít: Koordinációs Csoport (KCS) néven, s ezáltal tartja kézben az EFS ügyét. A három stratégiai szereplő egyike sem rendelkezik önmagában e kérdéskör megoldására alkalmas, megfelelő felkészültségű kapacitással, ezért célszerű létrehozni és működtetni egy olyan szervezetet, amely felelősséggel képes ellátni ezt az összetett, tervezést, szervezést és megvalósítást is magában foglaló feladatot. A településfejlesztés szakmai irányítója a településfejlesztési menedzser (TM) a háttérszervezet vezetője, aki kulcsfigurája az egész folyamatnak. Az Endogén Fejlesztési Stratégia és Módszere elsősorban az ő munkaeszköze.

A helyi társadalmat felölölő Koordinációs Csoport alkalmasnak látszik e Munkaszervezet felügyeleti, monitoring és tanácsadói feladatellátására is, amennyiben a KCS összetétele kibővül a tudomány képviselőivel, a település prominens egyéniségeiből, a vállalkozók, a termelők, környezetvédők, településszépítők, munkavállalók és más a település fejlesztésében jelentősebb szerepet vállaló szervezetek képviselőivel. A szervezeti háttér sémáját az 54. ábra szemlélteti.

7. (54). ábra: A településfejlesztés intézményrendszere

Forrás: saját szerkesztés

A endogén fejlesztési stratégia irányelvei (3.2. f)

Az EFS alapját azok az irányelvek határozzák meg, amelyek az alapprobléma megoldhatóságából, illetve amely eredmények az erre irányuló kutatásokból fakadnak. A Módszer irányelveit az előírások, szabályozók, valamint a hazai és külföldi tapasztalatok alapján határoztam meg, *tekintve, hogy a települések túlnyomó többségénél a problémák nem enyhülnek, egyre inkább felmerül az endogén fejlesztés lehetőségének kihasználására, az alulról szerveződő stratégia kidolgozására és alkalmazására vonatkozó igény.* Az endogén fejlesztés iránti igény ugyan erősödik, de módszere és eszközei még nem tisztázódtak, mint ahogyan az sem, hogy az alulról szerveződő stratégia esetében, mit kell érteni az „alulról” kifejezés alatt. Logikailag azt a térszerkezeti elemet célszerű alapnak tekinteni, amelyik hosszútávon a legbiztosabb háttérrel nyújtja a helyi gazdaságfejlesztés és a helyi versenyképesség növelésének. A települési szint mellett több érv szól (34. t), ugyanakkor a „régión” alkotó települések fejlődése kölcsönhatásban van

az érintett településeket magába foglaló „régio” fejlődésével. Ez alapján célszerű átgondolni melyek azok a jellemzők, amelyek erősíthetik ezt a viszonyrendszert és az így összefüggő tér versenyképességét.

A 3.2. fejezet végül számba veszi a EFS-M irányelveit meghatározó elvárásokat, követelményeket, peremfeltételeket és eszközöket, amelyek a célok eléréséhez a szükséges keretet meghatározzák. E fejezet elemzi a EFS-M más módszerekhez viszonyított minősítését.

3. AZ ENDOGÉN FEJLESZTÉS MÓDSZERE

Az Endogén Fejlesztési Stratégia Módszere (EFS-M) a 3.2. fejezetben részletezett irányelvekre épül. Az EFS – az alulról szerveződő, elsősorban helyi erőforrásokra alapozott stratégia – integrálja a települési önkormányzatok számára a jogszabályok által előírt, és azokat az önként vállalt településfejlesztési feladatokat, amelyek a helyi gazdaság növekedését és a versenyképesség növelését szolgálják.

A település társadalmi és gazdasági fejlődése a település versenyképességének növelésében rejlik, melynek céljai – a foglalkoztatás, a jövedelmek, az életszínvonal és az életminőség növelése – a helyi adottságokra és a helyi érdekekre épülhetnek. A helyi erőforrások – az egyéb helyi erőforrások mellett – magukba foglalják az emberi tudást, annak fejlesztésére irányuló készséget és a célirányos együttműködés szándékát is, melynek feltárása, motiválása és célszerű hasznosítása alapvető az endogén fejlesztés eredményességéhez. Az EFS alapját a helyi erőforrások, mozgatórugóit az érdekviszonyok jelentik, a Módszer e stratégia megvalósítását részletezi. (A terjedelem kötöttsége miatt a Doktori Értekezésben a Módszer egy rövidített változata szerepel. A Doktori Értekezés Védésekor minden Kedves Részrtvevő számára külön

rendelkezésre bocsátom a Módszer részletes változatát is, melynek igazából a gyakorlati felhasználás, az önkormányzatok, a KCS-k, és valamennyi gyakorlati tervező, felhasználó, endogén fejlesztő, stratégiaalkotó és megvalósító stb. számára van nagy jelentősége.).

A Módszer ilyen módon egymással összhangban lévő, de terjedelmében két különböző formában lesz olvasható. Az egyik a **Doktori Értekezés** kötete mellett rendelkezésre álló, magyarázó részekkel ellátott részletes anyag, mód, amely az alkalmazót lépésről-lépésre végigkíséri az EFS szervezési-előkészítő tevékenységétől a célok megvalósításáig. A másik egy táblázatba foglalt lényegesen rövidebb **forma**, amely a főbb szereplők tevékenységén kíséri végig a folyamatot, **feltüntetve az egyes fázisok tartalmát és a feladat ellátásáért felelős szervezetet, illetve a partnerek szerepét.**

A Módszer szerkezete a településfejlesztési tevékenység egymásra épülő cselekvések és összefüggések logikáját követi. A cél a legtöbb település esetében a helyi gazdaság és a helyi életminőség növelése. A megvalósítás módja viszont a helyi erőforrásoktól és érdekviszonyoktól függően nagymértékben különbözik. E helyi sajátosságokat azonban csak a helyi szereplők képesek érvényre juttatni. Ennek megfelelően a településfejlesztési tevékenység hatékonysága és eredményessége az EFS-M minősége mellett a helyi szereplők, a helyi önkormányzat, a Munkaszervezet, a társadalmi és a gazdasági szféra együttműködési készségén és aktivitásán múlik. Mindez a települések számára új helyzet. Az endogén fejlesztés elterjedése és eredményes, hatékony alkalmazása paradigmaváltást és új megközelítést igényel.

A **Módszer** fejezet a megvalósítás menetének végigkövetése alkalmával külön felhívja a figyelmet a helyi erőforrások helyi érdekeknek megfelelő hasznosítása fontosságára, a cselekvés aktualitására és indokaira.

Ahhoz, hogy a településfejlesztési tevékenység a kívánt eredménnyel folyjék, ki kell építeni a működést biztosító strukturális hátteret és érvényre kell juttatni a helyi érdekeket. Az előző fejezetek ennek részleteit már tartalmazták, így az egyes fázisoknál csak felhívom a figyelmet a fontos részletekre.

Előkészítő fázis (4.5.1. f)

- ♦ A település társadalmát képviselni képes szervezeti struktúra kialakítása **(KCS)**;
- ♦ Kulcsfontosságú a Munkaszervezet és jó a képességű vezető **(TM)**;
- ♦ A **Tájékoztató füzet**, amely ismerteti az EFS-M lényegét, a lakosság lehetőségeit, szerepét és ötletadóként **megvalósult településfejlesztési projekteket**, s azok tapasztalatait;
- ♦ Az **információ-begyűjtés rendszere**, helyi civil szervezetek bevonásával. *(kérdőívek, riportok, fórumok, statisztikai adatok)*;
- ♦ A fórumok csak akkor sikeresek, ha élénk az érdeklődés és a megnyilvánulás;
- ♦ Az **EFS aktualitásának „napirenden tartása”** és a megvalósulását szolgáló együttműködések életben tartása a TM feladata *(a sikerért nap-mint nap meg kell küzdeni...)*;
- ♦ Amíg a helyi érdekviszonyok a szükséges mértékig fel nem tárnak, **addig folytatni kell az adatgyűjtést.** Az érdekeltségek ismerete

nélkül nem lehet olyan célokat megfogalmazni, ami mögött érékmotiváció ösztönzi a megvalósítást.

Helyzetértékelés (4.5.2. f)

A településfejlesztést megalapozó adatok, információk csoportosítását és értékelését segítő alfejezetek és rendező táblázatok mellett olyan fejezetek is szerepelnek, melyek a **helyi versenyképesség és gazdaságfejlesztés növelését szolgáló erőforrások kiemelését** szolgálják.

♦ ***A gazdasági szektorok szerinti vizsgálat (4.5.2.4. f) a helyi sajátosságoknak megfelelően e szemléletmód szerint választja ki a jellemzőket.*** A település célszerűen olyan vállalkozásokat preferál, amelyek az áru-előállítás, vagy szolgáltatás révén pótlólagos forrásokat hoznak a település gazdaságának vérkeringésébe. *(Rechnitzer-Lados 2004).* Ide tartoznak a **bázis (tradeable) szektorhoz tartozó termékfeldolgozó és az erőforrás-függő (resource-dependent) szektorhoz tartozó vállalkozások, tevékenységek (turizmus, egészségügyi szolgáltatások, felsőoktatás stb.).**

Itt célszerű feltárni az együttműködési és a további helyi lehetőségeket, esetleg kiváltva a nem helyi vállalkozásoknak a helyi ellátásban (pl. kenyér beszállítása, élelmiszer beszállítása, stb.) betöltött szerepét, ami **települési szinten erőforrás-megtartó tevékenységnek** tekinthető.

Bár a mezőgazdaság külön ágazatot képez, **szervezett minőségbiztosítás keretében történő árutermelés, helyi feldolgozás és értékesítés esetében egy-egy „terület” jelentős non-traded erőt képviselhet, vagy – „külső értékesítés” esetén – akár traded szektorba kerülhet.** Megfelelő szervezéssel van esély **a helyi piacok visszaszerzésére.**

Versenyképesség (4.5.2.5. f) növeléséhez szükséges tényezők kiválasztása, jövőkép megvalósulását szolgáló célok elérése érdekében. A 4.5.2.3. fejezetben már értékelt helyi erőforrások konkrét adatainak birtokában – a 33. t logikája szerint – értékelhető, hogy **mely jellemezők jelentenek szűk keresztmetszetet a versenyképesség növelésénél (gyengeség), s melyek azok, amelyekre a célok kijelölésénél alapozni lehet (erősségek).** Az értékelés során esetenként több jellemző indifferens lehet, de e jellemzők áttekintése és elemzése – különösen nagyobb település esetében – **teljesebb képet ad a település versenyképességének állapotáról és a fejlesztések célszerűségéről.** Minden településen található a *versenyképesség piramis-modelljét alkotó elemeinek* megfelelő olyan helyi valós tényezők, amelyek a település fejlődését igen jelentősen befolyásolják. E tényezők feltárása és megfelelő alkalmazása nagymértékben növelheti a település versenyképességét.

A fejlesztés lehetséges irányai (4.5.4. f).

A döntéshozás megkönnyítését szolgáló tervfázis, ahol a **helyi erőforrások és érdekek célszerű kombinációja alapján** alakítjuk ki azokat a versenyképesség növelését szolgáló fejlesztési irányokat, – mint lehetséges, vázlatos jövőképeket –, **melyek megvalósítására reális esély van.** Itt mutatjuk be, melyek az egymást feltételező és egymást segítő célcsoportok, valamint azt, hogy az egyes döntések milyen következményekkel járhatnak. A tervezési munka szakmai vezetőjének e fázisban tehát különös figyelmet kell fordítania a részvételi tervezésre. Ekkor épülhetnek be az egyes variánsokba – projektötletek formájában – azok a célok, részcélok, melyek a település közösségi érdekeit tartalmazzák. **Ezek megvalósítása mögött valós érdekek lesznek, melyek a helyi társadalmi részvétel motivációját jelentik, s melyek**

ösztönzőleg hatnak a helyi alkotói közösségek kialakulására. Az egyeztetési eljárást követően **e fázis alapján születik döntés, hogy mely variáns lesz a koncepció alapja.**

Településfejlesztési koncepció (4.5.5. f)

A település fejlesztését megalapozó terv, 15 évre szólóan meghatározza az átfogó fejlesztési célokat és az irányelveket, prioritási és időrend szerint célcsoportokra, célokra és részfeladatokra bontva rendezi a jövőkép elérését szolgáló feladatokat. Az egyeztetési eljárást követően e fázis alapján készül a stratégiai terv.

A stratégiai program (4.5.6. f)

A településfejlesztési koncepcióból levezetett fejlesztési terv a koncepcióban levezetett feladatoknak egy, vagy két ciklusban megvalósítandó feladatait részletezi a koncepcióban megfogalmazott célokat és prioritási rendet követve. E programban véglegesíthetők a projektjavaslatok, amelyek által a programok megvalósulnak. Az egyeztetési eljárást követően a döntéshozók elfogadják a stratégiai programot és a teljes településfejlesztési tervet.

4. AZ ÚJ ÉS ÚJSZERŰ KUTATÁSI EREDMÉNYEK

A választott téma széles kört érint, hiszen az EFS-M megalapozásaként a globalizációs folyamatok hatásai és a kistelepülések piacainak problematikája éppúgy felmerül, mint a centrum-periféria reláció, a főváros és vidék viszonya, a vidék jövője, vagy a KMT és a versenyképesség összefüggései.

Feltételezéseim igazolása, vagy elvetése különböző kutatásokat, elemzéseket igényelt, amelyek számos új és újszerű eredményre vezettek, amelyekből azokat az általam fontosnak ítélt elemeket és összefüggéseket emelem ki, amelyeket eddig nem, vagy más értelemben vettek más kutatók figyelembe.

- Mindenek előtt **fontosnak tartom a település** – hazai körülmények között tisztázatlan – **fogalmát rögzíteni**, hogy egyértelművé váljon, **ki fejleszt, mit és kinek az érdekében.**

A település az emberek és az általuk létrehozott létesítmények organikus térszerkezeti egysége, ahol a tevékenységek mozgatórugója a helyi életfeltételek és az életminőség javítása.

- A települések társadalmi és gazdasági hanyatlása és okainak vizsgálata 327 város településfejlesztési terveinek elemző vizsgálatát igényelte (2.2.1. f), *mely módszerében és szempontrendszerében újszerű.* A kutatási eredmények alapján egységes képet kaptunk a városok településfejlesztés iránti affinitásáról, az érintettek aktivitásáról, felkészültségéről, a tervek tartalmi mélységéről, a tartalmi összefüggésekről, a tervek közötti koherenciáról és a tervek hasznosságáról.

- Az empirikus kutatás arra is fényt derített, hogy a települések mennyiben építhetnek a jelenlegi eszközrendszerre, s mennyiben vannak ráutalva egy alulról szerveződő endogén fejlesztési stratégia sikeres megvalósítására.
- A településfejlesztés jövőbeni irányelveit, módszerét olyan megbízható tényezőkre igyekeztem építeni, amelyek évekre visszamenőlegesen pozitív hatással voltak a hazai települések fejlődésére. E tényezők feltárása szintén kutatásokat igényelt, melyek részleteit a **2.2.2. fejezet tartalmazza**. Tekintve, hogy a legtöbb településen az életszínvonal alacsony szintje okozza az elsődleges problémát, a vizsgálatokat elsősorban abból az aspektusból értékeltem, hogy **a vizsgált időszakban**, az adott tényező, – a **KMT mértéke és a külföldi vállalkozások száma** – **milyen hatással volt a foglalkoztatás, az átlagkereset változására, illetve a vállalkozói aktivitásra**.
- Hazánkban a településfejlesztés és a helyi gazdaságfejlesztés meglehetősen gazdátlan, szabályozatlan, az ezzel kapcsolatos tevékenységek esetlegesek. Ennek okán **áttanulmányoztam több hazai és külföldi Helyi Gazdaságfejlesztési irányelvet, módszert és útmutatót részletező kiadványt, tanulmányt, hogy azokat elemezve hasznosítható tapasztalatokhoz jussak**. E kutatás részleteit **2.2.3. fejezet részletezi**.
- Fontosnak tartottam megvizsgálni a települések fejlesztésében a külső tényezők: globalizáció, EU, hazai gazdaság- és fejlesztéspolitika által meghatározott mozgásteret, illetve a

települések – önkormányzat, civil és a gazdasági szféra – rendelkezésére álló belső erőforrásokat, eszközöket. (3.1. f).

- Az eddig rendszerezett **kutatási eredményekre, tapasztalatokra építve készültek el az EFS-M irányelvei, amelyek a peremfeltételeket, követhető trendeket, a várható külső hatásokat és helyi lehetőségeket mérlegelve, elsősorban a belső erőforrásokra alapozott, alulról szerveződő stratégia megfogalmazásához vezetett. (3.2. f).**
- Újszerű az elsősorban saját erőforrásokra épülő EFS megvalósítását elősegítő szervezeti háttér is (3.1.2.4. f), amely a településfejlesztéssel kapcsolatos együttműködés, a társadalmi részvétel, a szakmai előkészítés szervezését, a tervezés, megvalósítás és ellenőrzés feladatait látja el.
- A hazai viszonyokat – és fogalomhasználatot is – alapul véve az EFS ötvözi a települések önkormányzati feladatait, a helyi gazdaságfejlesztési és a versenyképesség növelését szolgáló módszertani eszközöket.
- A Módszer e stratégia alkalmazását két újszerű, egymással összefüggő módon igyekszik elősegíteni, melyek külön-külön és együtt is alkalmazhatók. A cél, a Módszernek a települések társadalma érdekében történő eredményes hasznosítása.
- ♦ „Az Endogén Fejlesztési Stratégia és Módszere (EFS-M) folyamata és a feladatmegosztás” (2. függelék) az EFS folyamatának egy olyan táblázatos bemutatása, amely az egymásra épülő fázisok logikai sorrendjében, a feladatok

tartalmát, megfelelő sorrendben hozzárendeli az érintett szereplőkhöz, megjelölve a felelős szereplőt és azt, hogy az adott témakörben a többi szereplőnek mi a teendője.

- ♦ A másik lehetőség a részletező Módszer, amely lépésről-lépésre végigvezeti az alkalmazót az egyes fázisokon, megindokolva a fontosabb tennivalókat, a táblázatok használatát, a már feldolgozott adatok átvételének lehetőségeit, megvilágítva a belső összefüggéseket.

A kutatások azt mutatják, hogy egy belső (meglévő, vagy megszerezhető) erőforrásokra épülő fejlesztési stratégia (EFS) számos olyan tényezőt és eszközt igényel, mely nélkülözhetetlenül szükséges, de önmagában nem elégséges a kitűzött célok eredményes és hatékony megvalósításához. A részleteket a 3.2. és a 4.4. fejezetek, illetve a 2. függelék tartalmazza. Itt a leglényegesebbeket foglalom össze:

- Eltökélt szándék a helyi életminőség javítására;
- Az EFS megvalósítására irányuló – önkormányzat, civil és gazdasági szféra – együttműködését biztosító szervezet, Koordinációs Csoport (KCS) kialakítása;
- Munkaszervezet kialakítása;
- A helyi társadalom aktivizálása (tájékoztatók, motiváció, helyi erőforrások, feltételeken külső tőke is, a helyiek érdekeinek feltárása magával a helyiek bevonásával);
- Helyi adottságok, helyi érdekek érvényesítése;

- **Tervezés, megvalósítás, visszacsatolás és monitoring folyamata, a helyiek bevonásával.**

5. TÉZISEK (5.2. f)

Már a gazdasági világválságot megelőző időszak gazdasági jellemzői is arról tanúskodtak, hogy **a gazdaságpolitika, területpolitika hatékonysága nem kielégítő, s ennek hátrányos következményeivel a települések szembesültek közvetlenül.** A települések érdekelték a helyi gazdaságfejlesztésben, így a vizsgálatok elsősorban arra irányultak, hogy – jelen peremfeltételek mellett – milyen lehetőségek tárhatók fel számukra. A kutatások eredményei és az elemzések arra utalnak, hogy **a településeknek hasznos lehet egy olyan stratégia és módszertan, amelyik útmutatószerűen segítséget nyújt egy endogén fejlesztés eredményes és hatékony ellátásában.** Ezen igényt felismerve készült az Endogén Fejlesztési Stratégia és Módszere, (EFS-M). **A kutatások és elemzések több tanulságot eredményeztek, melyeket a következő nyolc tétel keretében foglaltam össze.**

T.1. Településeink mozgásterét a külső tényezők – a globalizációs folyamatok, a KMT és a hazai gazdaságpolitika – egyre inkább meghatározzák, miközben a települések többségénél a gazdasági növekedésben, a foglalkoztatásban és jövedelmekben hanyatlás jelei mutatkoznak. A kutatások nem utalnak e külső tényezők változásában olyan trendekre, amelyek hatására a települések értékelhető eredményre számíthatnának versenyképességük növelésében, sem a települések és a térségek közötti –

életszínvonalban megmutatkozó – differenciálódás mérséklésében. E külső tényezőkre a települések csekély hatással lehetnek, noha azok várhatóan a következő időszakokban is meghatározóak lesznek. E tényezőket, folyamatokat és az ezekből fakadó hatásokat célszerű peremfeltételeknek minősíteni, a település gazdasági növekedését és a helyi versenyképesség növelését pedig elsősorban a helyi erőforrásokra alapozni. Ezáltal a területi tőke hasznosítása mindinkább helyi kompetenciába kerülhet, fokozatosan csökkenthető a települések függősége és növekedhet a működési biztonságuk. Az endogén fejlesztés nemcsak újfajta stratégiát, hanem szükségszerűen paradigmaváltást is igényel, ami a helyi társadalom saját jövője iránti felelősségének tudatosodásában és a közös célok megvalósítása érdekében való együttműködésekben mutatkozik meg. Az EFS-M alkalmazása – a helyi versenyképesség növelésének elősegítése mellett – várhatóan hozzájárul a paradigmaváltáshoz is.

T.2. Minden településnek célszerű rendelkeznie az adottságaira épülő és a helyi társadalom érdekeinek megfelelő, általuk elfogadott településfejlesztési tervvel. Egy település területi tőkéjének saját, helyi érdekek szerinti optimális hasznosítása – és annak számonkérése – megfelelő településfejlesztési terv nélkül ugyanis nem lehetséges. Az önkormányzatok számára a helyi erőforrások hasznosítása a Mötv. által meghatározott hosszútávra

szóló, összetett feladat, amit csak megfelelő településfejlesztési tervek birtokában lehet felelősséggel ellátni és számon kérni.

Emellett az önkormányzat nem rendelkezik a település erőforrásainak többségével, hiszen az aktivizálható és fejleszthető emberi erőforrások személyekhez köthetők. Ez alapján egy település erőforrásai hosszabb távra szólóan csak akkor hasznosíthatók eredményesen, ha az önkormányzat a helyi társadalommal érdekalapú közös stratégiát alakít ki, amely motiválja a résztvevőket a megvalósításra. A településrendezési tervet érdemileg olyan településfejlesztési koncepció alapozhatja meg, amely a település gazdasági és versenyképességi növekedését is magában foglalja. A települések népessége ugyanis elsősorban a foglalkoztatás, jövedelmek és életminőség növelésével őrizhető meg.

A település társadalma részvételével készült és általa elfogadott helyi településfejlesztési terv nélkül sem a települések törvény általi kötelezettségének, sem a település társadalma versenyképesség iránti igényének nem lehet megfelelni.

T.3. Az EFS-i tervezés a helyi társadalomnak a település fejlesztésére irányuló hosszú távú céljainak megvalósítását szolgáló folyamat, amely a település társadalma életminőségének, a foglalkoztatottság, a jövedelmek növelésének módját foglalja magában. A fejlesztési tevékenység eredménye azonban nem a

tervek elkészítésével, hanem a tervezett célok megvalósításával realizálódik.

A településfejlesztési célkitűzések elérésének akkor van reális esélye, ha azokat helyi közösségi érdek motiválja, hiszen ez mozgósítja a helyi szereplőket a megvalósításban. A település társadalmának csaknem minden tagja érdekelt az EFS által megfogalmazott, életszínvonalat, életminőséget növelő célok elérésében, noha a valóra váltást megalapozó részcélokban lehetnek eltérések. Ezek feloldásában, a közösségi érdekek kialakításában és megvalósításában az érintettek széleskörű, folyamatos bevonása jelenthet megoldást.

A tervezett célok megvalósulása érdekében ajánlatos olyan intézményes háttérrel kialakítani és működését biztosítani, amely a település társadalmának minden tagját felöleli. Az EFS-M e kérdést a településfejlesztésben érdekelt három stratégiai szereplő – önkormányzat, civil és a gazdasági szféra – által alapított Koordinációs Csoport (KCS) köré szervezi, amely szükséges kapacitású települési munkaszervezetet (TM) működtet hatékonyabbá és kezelhetőbbé téve e sokszereplős modellt. A KCS szakértőkkel történő kibővítése pedig képessé teszi, hogy segítse a TM munkáját és kontrollálja a településfejlesztés eredményességét.

T.4. A kutatások eredményei arra utalnak, hogy csak több tényező együttes alkalmazása révén lehet a településfejlesztés

eredményes. A helyi erőforrások minősége, a társadalmi együttműködés céljainak KCS általi képviselete és koordinációja mellett szükséges egy olyan szakmailag felkészült településfejlesztési munkaszervezet (TM), amely e sokszereplős, sok érdeket érintő hosszú távra szóló, szerteágazó és folyamatos operatív feladat ellátását felelősséggel képes megvalósítani. A megfelelő döntés-előkészítés, a tervezés, szervezés és a megvalósítás koordinálása, megbízható munkaszervezeti háttérrel igényel. E munkaszervezet vezetője, egyben a településfejlesztés szakmai koordinátora, akinek felkészültségén, rátermettségén, aktivitásán nagymértékben múlik a településfejlesztés sikere. A Módszer elsősorban az ő munkájának segédeszköze. A 3.1.2.4. fejezet és a 2. függelék táblázata részletezi e kérdéskört.

T.5. Az endogén fejlesztés iránti igény a helyi erőforrások szükségyszerű felhasználásával élenkülni fog, de módszere, alapja és eszközei még nem tisztázódtak. Az alulról szerveződés alapjának azt a térszerkezeti elemet logikus tekinteni, amelyik hosszú távon a legbiztosabb háttérrel nyújtja a helyi gazdaságfejlesztés és a helyi versenyképesség növelésének, s egyben az Mötv. előírásainak teljesítését is elősegíti. A települési szint mellett talán több érv szól, ugyanakkor a „régión” alkotó települések fejlődése kölcsönhatásban van az érintett településeket magába foglaló „régión” fejlődésével, így a tudatos és tervezett fejlesztésük is összefügg. Ez alapján célszerű átgondolni,

melyek azok a jellemzők, amelyek a hazai sajátosságokat tekintetbe véve erősíthetik ezt a viszonyrendszert és az így összefüggő tér versenyképességét. Tekintetbe kell venni viszont, hogy a közös célok elérése érdekében ésszerű az együttműködés, a részvétel viszont önkéntes. Azaz olyan érdekalapú közös célok kialakítására kell törekedni, amelyek biztosítják, hogy az érintett települések jogai és érdekei nem csorbulnak. Egyrészt a közösségi érdekek ezt kívánják, másrészt nincs olyan település-méret, ahol a szubszidiaritás elve már nem érvényes, s az önkormányzat csökkentett jogokkal rendelkezik. Ez a problémakör túlmutat a településméret és a kapcsolódó jogok kérdésén, hiszen tartalmilag kihat a magyar vidék jövőbeni fenntarthatóságára. A kisebb települések többségének népessége erősen csökken, ami veszélyeztetheti az ország vidéki értékeinek jövőbeni megtartását. A kisebb települések azonos fejlesztési partnerként való kezelése, velük érdekközösségen alapuló hálózatok kialakítása közösségi érdek.

T.6. A település alapja és egyben része is egy nagyobb térszerkezeti egységnek, így ha egy térség területi tőkájában az azonos településfejlesztési célokat szándékozunk feltárni, célszerű azonos településfejlesztési módszert alkalmazni, ahol a térségi célok közös nevezője az egyes településfejlesztési tervekben megfogalmazott célok érdekazonossága. A települési és térségi társadalmi akaraton alapuló fejlesztési célok egysége így

biztosítható. Az EFS-M – útmutatóként szolgálva – megkönnyíti a helyi adottságokra épülő és helyi érdekeknek megfelelő célok megfogalmazását és megvalósítását, egyben elősegíti a településeken belüli, illetve a települések közötti együttműködéseket, a településfejlesztés és a területfejlesztés egységesítését, a tervezés és megvalósítás hatékonyságát. A Módszer egységes alkalmazása a települési tervekre támaszkodva jelentősen megkönnyítheti a térségi szintű tervezést. Az érdekazonosságok feltárása nagymértékben elősegítheti az együttműködések megerősödését, a különböző klaszterek kialakulását, melyek a versenyképesség növelését nagyban serkentik, települési és térségi szinten egyaránt.

6. BEFEJEZŐ GONDOLATOK (5.3. f)

A Doktori Értekezésben szereplő kutatások elsősorban a települések társadalmi–gazdasági hanyatlása és annak okai vizsgálatára irányultak, illetőleg a begyűjtött és rendszerezett ismeretekre alapozva egy hasznosítható településfejlesztési stratégia és módszere kialakítására törekedett.

A településfejlesztés és a települések versenyképességének – foglalkoztatás, jövedelmek és életminőségi – állapotát, trendjeit, külső és belső tényezők versenyképességre való hatásait, s ezek összefüggéseit többféle kutatási módszerrel igyekeztem

megalapozni. Az elemzések olyan eredményeket és összefüggéseket is feltártak, amelyek jelentősen behatárolják a települések versenyképességét és további elemzésekre ösztönöztek.

Azzal előre számolhattunk, hogy a globalizáció hátrányos folyamatainak hatásait – mint peremfeltételeket – az országnak és a településeinknek figyelembe kell venni. A KMT súlyával kapcsolatos sajátosságokkal és a centrum-periféria viszonyból eredő esetleges hátrányaival ugyancsak számolni kell. E hatások csillapítására és biztonságosabb – de talán lassúbb – növekedésre kínál lehetőséget az endogén fejlesztés. Bizonyos mértékig még a sikertelen EU és a hazai gazdaság-, illetve településpolitika hiányosságai is korrigálhatók az alulról szerveződő, helyi erőforrásokra alapozott stratégiával.

Nehezebb és jóval összetettebb problémának látszik a kutatások révén részben feltárt főváros-vidék közötti mélyülő centrum-periféria viszony megoldása, amellyel szemben a vidéknek egyelőre nincs eszköze. E problémakör az ország 3153 települése (a vidék) és a főváros közötti, illetve a Közép-Magyarország Régió (KM), illetve az ország többi hat régiója közötti versenyképesség növekedésében kimutatható aránytalan különbségek jellemzőit, a mögötte rejlő társadalmi-gazdasági tartalmat, az e folyamatok összefüggéseit, okait és az esetleges harmónia helyreállítását foglalja magában. Egy esetlegesen erre irányuló kutatás, messze túlmutat a jelenlegi témakörön, itt csupán a témához tartozó

kutatások hívták fel a figyelmet a főváros és vidéki települések mutatói közötti aránytalanságokra.

A fentiek alapján javaslom, hogy a **Budapest-vidék közötti eltorzult viszony helyreállítása érdekében** folyjanak újabb, mélyreható kutatások, kiderítve, hogy mely struktúra és stratégia vezethet az ország egészére kiterjedő, arányos versenyképesség növelésére, az életminőség javítására.

Azt remélem, hogy hazai viszonyok között is elindul egy összehangolt település-, terület-, vidék-, és gazdaságfejlesztési folyamat, ahol nem csupán a különböző indíttatású tervek elkészítése, hanem az abban megfogalmazott célok megvalósítása lesz az eredmény.

A Doktori Értekezésemben megfogalmazott gondolatok, remélhetően települési szinten is hozzájárulnak annak felismeréséhez, hogy a „területi tőke” *nem csak elszenvedője, hanem formálója és erőforrása a fejlesztéspolitikai beavatkozásoknak.* (Faragó 2013).

7. PUBLIKÁCIÓK

- 1.) **Pászti-Tóth Erzsébet (2009): *Gazdaságélénkítő településfejlesztési Program módszertana.*** Pécsi Tudományegyetem Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola Évkönyv 2009. ISSN: 1588-5348
- 2.) **Pászti-Tóth Erzsébet (2010): *Gazdaságélénkítő településfejlesztési stratégiai program módszertana.*** „Félidőben” IV. Országos Környezetgazdaságtani PhD-konferencia. Pécsi Tudományegyetem Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola. Évkönyv 2010/4. ISSN: 1588-5348
- 3.) **Pászti-Tóth Erzsébet (2010): *A globalizációs áfium ellen való orvosság.*** „Hitel, Világ, Stádium” „Határok nélküli tudomány. Kihívások és lehetőségek a tudományterületek határán.” Nyugat-magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Sopron. Megjelent: 2011. február, ISBN: 978-963-9883-73-4
- 4.) **Pászti-Tóth Erzsébet (2010): *Gazdaságélénkítő településfejlesztés módszertana és a versenyképesség.*** IV. Régiók a Kárpát medencén innen és túl Konferencia. Kaposvár, 2010. Megjelent: A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei II. évfolyam 2-3. szám: ISSN 2062-1396
- 5.) **Pászti-Tóth Erzsébet (2011): *Gondolatok a területfejlesztés hatékonyságáról.*** Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata. IV. évfolyam 1. szám. 2011/1. No. 12. Megjelent: 2011. március. ISSN: 1789-6339
- 6.) **Pászti-Tóth Erzsébet (2012): *Integrált Településfejlesztési Stratégia (ITS).*** Tudományos Konferencia „Társadalomföldrajz-Regionális Tudomány-Területfejlesztés.” Budapest, ELTE 2012. április 03. Megjelenés: 2012. Augusztus 12. ISBN: 978-963-284-287-5; 978-963-284-288-2
- 7.) **Pászti-Tóth Erzsébet (2012): *The Theory And Methology Of An Economy-based Strategy Of Settlement Development.*** Tudományos Konferencia. „International Conference Proceeding NATIONAL AND REGIONAL

ECONOMICS IX.”Megjelenés: 2013. január 18. ISBN 978-80-553-1215-6

- 8.) **Pászt-Tóth Erzsébet (2016): *Special Aspects of Local Socio-Economic Development: The Urban Development Practice of The Hungarian Cities*.** Megjelent: Babes-Bolyai Egyetem Kolozsvár: Romanian Review of Regional Studies, Volume XIII, Number 1, June 2017.

8. KONFERENCIA ELŐADÁSOK

1. **Pászt-Tóth Erzsébet (2010): *Gazdaságélénkítő településfejlesztés módszertana*.** „Féldőben” IV. Országos Környezetgazdaságtani Ph.D-konferencia. Pécsi Tudományegyetem Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola. Pécs, 2010. október 8-9.
2. **Pászt-Tóth Erzsébet (2010): *Alulról szerveződő gazdaságfejlesztés egy lehetséges formája: Gazdaságélénkítő településfejlesztés módszertana*.** Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság. Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar. Szeged, október 19-20.
3. **Pászt-Tóth Erzsébet (2010): *A globalizációs áfium ellen való orvosság*.** „Hitel, Világ, Stádium” „Határok nélküli tudomány. Kihívások és lehetőségek a tudományterületek határán. Nyugat-magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar. Sopron, 2010. november 3.
4. **Pászt-Tóth Erzsébet (2010): *Gazdaságélénkítő településfejlesztés módszertana és a versenyképesség*.** IV: Régiók a Kárpát medencén innen és túl konferencia. Kaposvári Egyetem, Egyesület Közép-Európa Kutatására. Kaposvár, 2010. november 12.
5. **Pászt-Tóth Erzsébet (2011): *Az alulról szerveződő településfejlesztés módszere*.** MRTT IX. Vándorgyűlése. „A vizek szerepe a területi fejlődésben – a Duna és a Tisza térségeinek fejlődési problémái és fejlesztési lehetőségei.” Révkomárom, 2011. Nov. 24-25.

6. **Pászt-Tóth Erzsébet (2012): *Integrált Településfejlesztési Stratégia (ITS.)*** Tudományos Konferencia „Társadalomföldrajz - Regionális Tudomány - Terület fejlesztés.” Budapest. ELTE 2012. április 03.